

Håbo – mälarbygd i förändring

Kulturmiljöprogram för Håbo kommun 2011

Text, layout och bildhantering:
Anna Vikstrand

kapitlet *Håbo – ett dåtida fjärdlandskap* är skrivet av Hans Göthberg.
kapitlet *Människans påverkan på odlingslandskapet* är skrivet av Marja Erikson.

Texterna i kulturmiljöprogrammet bygger delvis på *Hembygd Håbo – historia i genomfartsland* från 1987. Kapitlet om Häggeby socken bygger på Agnetha Petterssons förarbeten.

Omslagsbilder:

Framsidas bild visar Övergrans by och baksidebilderna Hæggeby by, Värsta herrgård, Soldattorp nr 48 i Skoklosters socken och radhus vid Kanalvägen i Bålsta. Bilden på Hæggeby by är tagen av Agnetha Pettersson medan övriga bilder är fotograferade av Olle Norling.

Tryck:
Xxx 2011

UPPLANDSMUSEET

ISSN 1654-8280

Förord

Innehåll

Inledning	6
Läsanvisning	7
Håbo – ett mälardalens landskap	9
Slätter och skogsmarker	
Mälarens vatten	
Håbo – ett dåtida fjärdlandskap	13
Stenåldern	
Bronsåldern	
Järnåldern	
Kyrkorna i Håbo – ett medeltida arv	27
Prästboställen	
Från kreatursstig till motorväg	33
Landsvägar	
Broar	
Gästgiverier och krogar	
Milstolpar	
Vattenvägar	
Järnvägen	
Håbo – ett samhälle i takt med tiden	43
Den administrativa indelningen	
Militärväsendet	
Skolan	
Sjuk- och socialvården	
Folkrörelserna	
Industri	
Odlingslandskapet i Håbo	55
Den agrara revolutionen	
Herrgårdsbygd	
Trädgårdsnäringen	
Byggnadsskicket i Håbo	63
Stormaktstidens byggnader	
Nyklassicistiska ideal	
Ståndsmässig bebyggelse	
Äldre plantyper	
Bondemiljöns bostadstyper	
Tak- och fönstertyper	
Villastilar under 1900-talet	
Bålsta- från stationssamhälle till tätort	79
Egnahemsbebyggelsen tar fart	
1960- och 1970-talens kraftiga expansion	
De senaste trettio åren	
Kulturmiljön – värden att slå vakt om	85
Skydd för värdefull bebyggelse	
Allmänna råd vid renovering, om- och nybyggnad	

Skoklosters socken	93
Kvarnlöt	95
Nygård	96
Sånka	99
Skoklosters centralbygd	107
Kaddala och Bagarbo	123
Flasta	131
Sko kloster och Skoklosters kyrka	134
Skoklosters slott	135
Trakten norr om slottet	141
Skogsområdet	147
Idealbyn	157
Häggeby socken	159
Häggeby by	160
Nederhassla och Överhassla	168
Bodarna	179
Finnstaholm	181
Viksjö	187
Skadevi	193
Värsta	196
Vreta	201
Rölunda	203
Övergrans socken	209
Övergrans by	210
Katrinedal	221
Biskops-Arnö	234
Skrikjädra	240
Kumla by	244
Åby	247
Segersta	251
Stämsvik	260
Krägga	263
Nyckelby	271
Valla	285
Brunnsta by	288
Vi	304
Yttergrans socken	315
Ekillå	316
Yttergrans kyrkomiljö	324
Grans by	330
Brunna	339
Lundby	342
Gamla Bålsta	345
Bålstas äldre delar	347
Kalmars socken	377
Kalmars kyrkomiljö, Kalmars prästgård och Gyllendal	378
Torresta	384
Låddersta	388
Kalmarnäs	394
Väppeby	398
Dyarne	404
Fånäs	405
Kalmarsand	408
Draget	409
Bildförteckning	410
Källor och litteraturtips	411

Inledning

Överallt i Håbo finns spår efter hur människor har arbetat, bott och levt genom tiderna – från järnåldersgravfälten och sockenkyrkorna över herrgårdarna och statarlängorna till dagens tätortssamhälle. *Håbo – mälarbygd i förändring* behandlar Håbo kommuns kulturmiljöer – från de stora historiska tidsperspektiven till de enskilda byggnaderna. Boken berättar om hur kommunens kulturlandskap har vuxit fram och hur det ser ut idag. Huvuddelen av materialet handlar om bebyggelsen. Historien om de människor som har levt i dessa kulturmiljöer är fortfarande till stora delar oskriven, men här gör Håbos olika hembygdsföreningar stora insatser.

Kulturmiljöprogrammet är framtaget av Upplandsmuseet på uppdrag av Håbo kommun. Det är en revidering och utökning av skriften *Hembygd Håbo – historia i genomfartsland* från 1987. Programmet är tänkt att fungera som ett kunskapsunderlag vid kommande förändringar i de upptagna kulturmiljöerna både för kommunen – i samband med detaljplaneläggning och bygglovsärenden – och för de boende som vill modernisera, renovera eller kanske återställa ett hus i mer ursprungligt skick. Det kan även användas som en historiebok för dem som vill veta mer om sin hembygd.

Läsanvisning

Kulturmiljöprogrammets första del beskriver Håbos historia ur olika aspekter. Här finns även en genomgång av de olika lagstadgade skydd som kan ges till värdefulla miljöer och tips på vad man bör tänka på vid renovering, om- och nybyggnad. I den andra delen redogörs för Håbos kulturhistoriskt intressanta miljöer. Värdefulla hus från 1800-talet eller tidigare har fått en tämligen allomfattande representation. Däremot bör inte urvalet av 1900-talets byggnader ses som heltäckande. Majoriteten av Håbos bebyggelse är uppförd under 1900-talets senare del och det finns ofta många hus av samma typ. De 1900-talsbyggnader som är upptagna kan ses som exempel på välbevarade hus som har arkitektonisk kvalitet och/eller som representerar en viktig del av Håbos historia.

Alla hus som är upptagna i programmet har ett kulturhistoriskt värde. Vissa är dock främst värdefulla i sitt sammanhang medan andra har ett stort egenvärde. Byggnaderna är indelade i tre olika färgkodade kategorier för att läsaren enkelt ska få en överblick om till vilken grupp ett objekt hör. Ibland kan en enskild byggnad, till exempel ett uthus, ha ett större kulturhistoriskt värde än vad gården/torpet som helhet har. I dessa fall poängteras detta i texten.

- Hus som är en viktig del av kulturmiljön är gulmarkerade.
- Hus som har ett kultur- och arkitekturhistoriskt egenvärde är grönmarkerade.
- Hus som har ett stort kultur- och arkitekturhistoriskt egenvärde är blåmarkerade.

Hus med gul markering är den största gruppen. Hit hör exempelvis flertalet torp som var och en kanske inte är så speciella, men genom att de är många och har likartat utseende blir de viktiga för kulturmiljön. De är även en betydelsefull del av godslandskapet och dess historia.

Även relativt nybyggda hus hör till denna kategori. Eftersom de är så pass unga kan de i nuläget inte anses ha ett kultur- eller arkitekturhistoriskt egenvärde. Ett historiskt värde kräver av naturliga skäl ett visst tidsavstånd. Om 20–30 år kan de i många fall placeras in i någon av de högre kategorierna.

Hus med grön markering är den näst största gruppen. Till denna kategori hör exempelvis torp och gårdar som har bevarat en gammal bebyggelsestruktur och/eller har många äldre byggnadsdelar bevarade såsom dörrar, fönster och gamla träpaneler.

Hus med blå markering är den minsta gruppen. De upptagna miljöerna har alla ett mycket högt kultur- och arkitekturhistoriskt värde. Till denna grupp hör de statliga byggnadsminnena Skoklosters slott och Biskops-Arnö samt kommunens medeltidskyrkor, men även välbevarade miljöer som idag inte har något lagstadgat skydd, såsom Stavsunds sjökrog och Väppeby gård.

Värdebärande egenskaper har specificerats för vart och ett av de medtagna objekten. Det är egenskaper som kan berätta om ett områdes historia och om människorna som bott och verkat i bygden. Det är även sådana egenskaper som ger miljöer och byggnader sina specifika karaktärer – både kulturhistoriskt och estetiskt. De värdebärande egenskaperna är viktiga att bevara och ibland även förstärka för att de arkitektur- och kulturhistoriska värdena ska kunna behållas.

Allén vid Värsta gård i Häggeby är ett tydligt exempel på herrgårdarnas betydelse för landskapet.